

ВИШЊА Б. ВИШЊЕВАЦ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА РУСИСТИКУ

СТАЛНИ ЕПИТЕТИ У СЛОВУ О ПОХОДУ ИГОРЕВОМ И ЊИХОВИ ПРЕВОДИ НА САВРЕМЕНИ СРПСКИ И РУСКИ ЈЕЗИК

САЖЕТАК. У раду се на материјалу *Слова о походу Игоревом* и његових превода на савремени српски и руски језик разматра употреба сталних епитета. Анализирани облици разврстани су у три целине: 1) стални епитети који описују човека/животињу — воун/воунн уз лична имена, красна/краснаа дѣва/дѣвка/дѣвнца, мнлѣ братѣ, храврн пѣлкѣ, сѣрн вѣлкѣ, шнзын орелѣ, чѣрнн воронѣ, вѣрзѣ/врѣзын комонѣ; 2) стални епитети који описују предмете — златѣ столѣ, златѣ стремѣнѣ, злато сѣдло; 3) стални епитети који описују природу — свѣтлоѣ сѣлнце, снпѣ/снпѣѣ море, снпнн Доуѣ, чѣрна земља, чнстое поле. На тај начин врши се поређење сталних епитета у словенским језицима — староруском, савременом српском и савременом руском језику, те се разматра у којим примерима можемо говорити о одговарајућим преводним еквивалентима, а када је реч о аналозима или евентуално о дословном преводу.

Кључне речи: стални епитет; староруски језик; српски језик; руски језик; фразеолошки еквивалент; фразеолошки аналог.

¹ visnja.visnjevac@ff.ues.rs.ba

Рад је примљен 02. априла 2021, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2021.

Ово истраживање заснива се на материјалу *Слова о њоходу Ијоревом* (даље СПИ) према издању из 1800. године. У њему се разматрају староруски стални епитети који се потом пореде са истим облицима у савременом српском и руском језику. Када је реч о српским преводима СПИ, за наше истраживање користили смо преводе Ј. Хаџића (М. Светића), Д. Медића, О. Утјешеновића-Острожинског, П. II Петровића-Његоша, И. Шајковића, М. Панића-Сурепа, Ј. Бадалића, В. Недића, В. Минића и В. Хорват, чиме се преводи прате од средине XIX века до 2016. године. Поред српских, у анализу су укључени и руски преводи СПИ Д. С. Лихачова и О. В. Творогова. Осим тога, истраживање се проширује и лексикографском интерпретацијом у Речнику СПИ, Речнику епитета руског језика, Речнику руског језика, као и речницима староруског језика.

0.2. А. Н. Веселовски објашњава: „Епитет је једнострана одредба речи, која освежава или појачава њено опште значење, подвлачи неко карактеристично, истакнуто својство предмета“ (Веселовски, 2005, стр. 86). Аутор даље наводи: „У вези са намењеном епитета — да запази у предмету црту која за њега изгледа *карактеристична* (истакао — В. А. Н.), битна, изразита — очигледно је и његова *сигналност* уз извесне речи“ (Веселовски, 2005, стр. 91).

П. Г. Богатирјов каже: „Као што показује упоредно истраживање сродних словенских језика, упоређивање језичког материјала омогућава нам да сасгледимо не само оно што је у упоређеним језицима заједничко, него и оно што при упоређивању с другим језиком одсуствује у испитиваном језику, помаже нам да обелоданемо специфична својства у сваком упоређеном словенском језику“ (Богатирјов, 1982, стр. 360).

0.3. Говорећи о сталним епитетима, А. А. Потедња истиче: „Точка зрения синтетическая, с которой под эпитетом разумеют только прилагательное определительное, удерживаемая в пиитике и риторике, вносит в эти учения чуждую им категорию. / С точки зрения пиитической к эпитетам следует отнести всякие парные сочетания слов, изображающие вещи, качества, действия их признаком... Таким образом, сюда не только: а) прилагательные определительные, но и б) существительные аппозитивные“ (Потедња, 1990, стр. 168–169). На исти начин, дакле као целину коју чине придев и именица коју он одређује, А. Пејановић анализира сталне епитете у *Горском вијенцу* Петра II Пе-

тровића-Његоша и у руским преводима спева (Пејановић, 2010, стр. 11). Стога ће се и у овом истраживању стални епитети посматрати као конструкције, тј. својеврсне синтагме које ће показати да у анализираном корпусу постоје стални епитети са обема идентичним компонентама у староруском, савременом српском и руском језику, али и они чије се компоненте међусобно разликују. Према речима А. Пејановић (2010, стр. 12), стални епитет у разним језицима не мора имати идентичне обе компоненте да би се сматрало да су они аналози. Поред тога, истраживање показује да у СПИ у једним примерима атрибутска компонента чини синтагматску целину са одређеном именицом (нпр. сѣрын), док се у другим примерима атрибутска компонента везује за више различитих именица (нпр. златъ).

Пажња ће се обратити и на форму у којој је СПИ преведено на српски језик будући да се јавља осмерац, десетерац, али и слободан стих, као и прозни превод. У анализу је укључено шеснаест синтагми у чијем саставу су именица и придев.

Картотека на основу које је рад рађен садржи све сталне епитете у свим преводима на српски језик, али овде их наводимо селективно одражавајући различитост преводачких поступака.

Сматрамо да је исти стални епитет употребљен и када се преводачка решења разликују у погледу рефлекса јата.

1. СТАЛНИ ЕПИТЕТИ КОЈИ КАРАКТЕРИШУ ЧОВЕКА/ЖИВОТИЊЕ.

(1) Атрибутска компонента боун/боунн у СПИ уз лична имена посведочена је седам пута.

(1) Ты буѣ Рјурнѣ н Давыде, не ваю ан злаѣнымн шеломы по крвн плаваща? (СПИ, 29)

(1a₁) Ты Давиде и смѣлый Руриче! / Нису л' ваши у крви пливали / Са шлемима онимъ злаћенима? (ППИ, 163)

(1a₂) [...] „Ти Буј-Руриче и Давиде, не пливаше ли вас обијух златне кациге по крви? [...]“ (СПИ ОУО, 223)

(1a₃) «Ti *silni* Rjuriče, i ti, Davide! Ne plivahu li vaši junaci sa zlaćanim šljemovima po krvi? [...]» (SVI, 226)

(1a₄) [...] „Ви јунаци, Руриче и Давиде! / Нису ли вам пловили / по крви / златни шлемови? [...]“ (ПРИ, 320)

(1a₅) [...] „Ти, Рјуриче *храбри*, и ти, Давиде! Ратници ваши шљемова златних — нијесу ли они по крви пловили? [...]“ (СПИ ВМ, 41)

(1б) [...] «Ты, *буйный / храбрый* Рюрик, и Давыд! / Не ваши ли воины / злачеными шлемами в кровиплавали? [...]» (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Приликом превођења на српски језик анализирана компонента преводи се на више различитих начина — истим обликом као у староруском, тј. *буј*, али и атрибутском компонентом *силни*, *смели*, *храбри*, *їлаховийї*, *дрски*, *славни*, као и именицама *јунак/јунаци*, *доїайїр*. Компонента *воун* у два примера стоји уз именицу *турь*, која примарно означава врсту дивљег говечета, али се његове особине, односно снага, овде преносе на човека. У речнику СПИ као посебна јединица издваја се *Бун турь* и даје се објашњење „хвалебный эпитет“. Будући да староруска компонента *воун* значи *одважан*, *храдар* (СРЯ, I, стр. 349), одговарајући аналог у српском језику могла би му бити компонента *храбри*. У преводу на руски језик Д. С. Лихачова употребљена је компонента *буйный*, за који у Речнику руског језика стоји: „2. Нар.-поэт. Безрасудно смелый; удалой“ (БТС, 2000, стр. 101), а О. В. Творогов овај облик преводи атрибутском компонентом *храбрый*, због чега можемо рећи да се семантика сачувала у преводу. Оба руска преводиоца задржала су облик *буй* уз именицу *турь*. У руским народним песмама приликом описа јунака употребљава се синтагма *добрый молодец*. Именица *молодец* у Речнику руског језика одређује се на следећи начин: „2. обычно: мóлодец. Нар.-поэт. Сильный и смелый герой; удалец, храбрец²“ (БТС, 2000, стр. 552).

Напомена. Компонента *воун* четири пута је у форми номинатива једнине, а три пута у форми генитива једнине мушког рода. У речницима староруског језика наводи се форма одређеног вида *воунн* (СДРЯ, I, стр. 323) и *вунн* (СРЯ, I, стр. 349), док Речник СПИ даје форму *бун*. Дакле, овај облик је у генитиву једнине у форми одређеног вида, а у номинативу у форми неодређеног вида мушког рода. Компонента *воун* стоји уз именицу *турь*, која је у дативу једнине мушког рода, док је атрибутска компонента задржала облик номинатива. У номинативу једнине овај облик

² Види: Селиванов, 1980, стр. 18.

је у два примера уз именицу и у форми вокатива једине мушког рода.

(2) Као компонента сталног епитета уз именицу *дѣвка/дѣва/дѣвнца* у СПИ пет пута стоји атрибут *красна/красная*:

(2) Н рече Гзакъ къ Кончаковн: аще его опутаевѣ красною дѣвницею, ни нама будетъ сокобца, ни нама красны дѣвнице, то поупуть наю птици бити въ полѣ Половецкомъ. (СПИ, 43–44)

(2a₁) Ал' Кончаку Гзакъ є говоріо: / „Ако нѣга мы садъ оженимо, / „Оженимо *лѣйойомъ дѣвойкомъ*, / „Нити ћемо имати соколе / „Нити имат' *лѣйойе дѣвойке*, / „Но ће птице насъ почетибити / „Усредъ поля нашегъ Половецкогъ“. (ППИ, 173)

(2a₂) Гзак Кончаку опет нато: / «Кад соколу ми младоме / Подаримо *лѣйу д'јеву*, / Одлетиће гњезду своме: // Онда више видит' нећеш / Ни једнога из двојице, / И опет ће долетити, / Да нас глођу дивље птице». (СПИ ДМ, 66)

(2a₃) И рече Гзак Кончаку: „Ако њега спутамо *красном дјевцом*, ни нама буде соколића, ни нама *красне дјевце*, тад почну нас птице бити у пољу половачком“. (СПИ ОУО, 227)

(2a₄) Опет рече Гзак Кончаку: / „Када смамимо соколића / *Лейойицом девојцицом* — / Остати нам ништа неће: / Ни соколић, ни девојка. / Кљуваће нас само птице / У степама *половљанским!*“ (ПВИ, 48)

(2a₅) Онда рече Гзак Кончаку: / „Спутамо л га *лейойицом*, / не оста нам ни соколић / ни *девица лейойица*; / туђе птице нас ће бити / по пољима *половецким!*“. (СПИ МПС, 87)

(2a₆) А Кончаку рече Гзак: / „Ако ли га вежемо / *лейом девојком*, / нити ћемо соколића / имати / нити *леје девојке*; / почеће нас птице тући / у пољу *половачком!*“ (ПРИ, 328)

(2б) И сказал Гзак Кончаку: / «Коли (Если) опутаем его *красною (красной) девицей*, / не будет у нас ни соколенка, ни *красной девицы*, / и станут нас птицы битъ / в поле *Половецком!*». (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

У више српских превода употребљена је компонента *л(ц)еја* уз именицу *г(ј)евојка*, која је карактеристична за епске песме: *Те*

доведе лијеју ђевојку (Караџић, 1845, стр. 43). Поред овог, у неким примерима забележена је и именица *лейоѡа/љейоѡа* у атрибутској функцији уз именицу *g(j)евојка*, која такође карактерише епске песме: *Он исѡроси лейоѡу девојку* (Караџић, 1845, стр. 21). У преводима СПИ на српски језик јавља се и атрибут *красна* уз именицу *g(j)ева/гјевојка/g(j)евица*, као и одреднице *лейоѡица девојчица/девојчица лейоѡица* и *девица лейоѡица*, а В. Хорват наводи и *дивоѡ-девојана*. У Речнику руског језика, уз обележје „нар.-поэт“, наводи се да је *красный* стални епитет уз младу девојку³ (БТС, 2000, стр. 467), а наведени атрибут су приликом превођења анализираних примера употребили руски преводиоци. У примерима као што је наведени можемо говорити о фразеолошким еквивалентима будући да се обе компоненте сталног епитета подударaju у изворном тексту и у језику превода.

Напомена. Компонента сталног епитета *красна/красная* уз именицу *дѡвка/дѡва/дѡвнца* два пута је у форми множине одређеног вида, једном у номинативу, а други пут у акузативу, али оба пута написана је на црквенословенски начин *красныя*. Форма номинатива и акузатива множине женског рода одређеног вида у староруском језику гласила је *красныѡ*. У два примера анализирани облик је у форми инструментала једнине и једном у генитиву једнине неодређеног вида. Именица *дѡвнца* у генитиву једнине има наставак *-ѡ*, односно правилан облик је *дѡвнцѡ*, а не *дѡвнце*, како се наводи у издању из 1800. године.

(3) Компонента сталног епитета *мнлѡ* уз именицу *братѡ* у СПИ посведочена је у два примера.

(3) [...] Нгорѡ ждетѡ мнла брата Всеволода. (СПИ, 7)

(3а) [...] Игор чека Всеволода, / *Милоѡ браѡа* рођенога. (ПВИ, 29)

(3б) Игорѡ ждет *милого брата* Всеволода. (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Атрибутска компонента *мнлѡ* на српски језик преводи се обликом *мио/мили*, карактеристичним за епске песме: *Те ѡмомо ри девейѡ милих браѡа* (Караџић, 1845, стр. 39). Руски преводиоци употребили су исту форму, тј. компоненту *милый*.

³ В. М. Мокијенко (1999, стр. 328) објашњава да епитет *красная* уз именицу *девица* или *девка* не означава боју, већ чува своје старо словенско значење 'лепа': „*Красная девка* (истакао В. М. М.) — это просто красавица или, если хотите, — *девица-красавица*“.

Напомена. Атрибутска компонента мнлз уз именицу братъ у оба примера је у форми генитива једнине мушког рода неодређеног вида.

(4) Атрибутска компонента храбрын уз именицу пълкъ у СПИ посведочена је четири пута.

(4) Се вѣтри, Стрибожн внуци, вѣють съ моря стрѣламн на храбрѣя пълкы Игоревы! (СПИ, 12)

(4a₁) Ето вѣтри, унуцы стрибожки, / Съ мора с' вію на ѿолкове храдре / Игорева са стрѣлама многимъ; ... (ППИ, 154)

(4a₂) То vjetrovi, Stribogovi unuci, s mora strijelama viju hrabru vojsku Igorovu. (SVI, 223)

(4a₃) Ветрови, / Стрибогови унуци, / с мора стреле бацају / на райники Игорове / храдре. (ПРИ, 313)

(4б) Вот ветры, внуки Стрибога (А вот уже ветры, Стрибожьи внуки), веют с моря стрелами / на храбрые полки Игоря. (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Компонента храбрын на српски језик преводи се истим обликом, односно атрибутом *храбра* најчешће уз именицу *војска*, али и уз именице *чеѣа*, *ѿук/ѿолк*, *райници*, као и *воинсѣво*. Руски преводиоци употребили су атрибут *храбрый* уз именицу *полк*, односно у форми средњег рода *храброе* уз именицу *войско*. Српски преводиоци који уносе стални епитет из староруског текста у језик превода придегавају фразеолошком калкирању или дословном превођењу. Дословни превод је тачан, али се синтагма *храбра војска* не користи као стални епитет у српској епској поезији.

Напомена. Атрибутска компонента храбрын у два примера је у форми акузатива множине мушког рода одређеног вида, једном у предлошко-падежној конструкцији на + акузатив, а два пута у форми генитива једнине мушког рода одређеног вида. У сва четири примера овај облик је под утицајем старословенског језика у којем се јавља непуногласни облик -ра-, за разлику од староруског, за који је карактеристично пуногласје -оро-. Таква форма посведочена је и у СПИ: Дремлетъ въ полѣ Ольгово хороброе гнѣздо. Поред тога, у форми акузатива множине анализирани облик такође је под утицајем старословенског језика, па се јавља форма храбрѣя уместо староруског хороבריѣ. И код

именице пѣлкѣ у сва четири примера примењен је старословенски начин писања, према којем се „дебело јер“ (ѣ) пише иза л, указујући на вокалну вредност л, док се у староруском језику „дебело јер“ пише испред л. Поред тога, именица пѣлкѣ у генитиву једине има наставак -оу, карактеристичан за именице ѣ основа.

(5) У оквиру ове групе епитета навешћемо и оне које карактеришу животињу. Тако је уз именицу вѣлкѣ три пута употребљена атрибутска компонента сѣрын.

(5) Боянѣ во вѣщнѣ, аще кому хотяще пѣснь творити, то растѣкашется мыслню по древу, сѣрымъ вѣлкомъ по земан, шнзымъ орломъ подѣ облакы. (СПИ, 2-3)

(5a₁) Боянѣ вѣштый кадѣ е пѣсну пѣв'о, / Носіо се умомъ по дрвећу, / И по земљи ка'но *силный вуче*, / Ка'но ор'о летећ' подѣ облаке. (ППИ, 149)

(5a₂) Јер кад гођ је пјевач дивни / Ударао златне жице, / Носао се с вољном мисли / Кано славуј кроз младице / Ил' се кано *мрки вуче* / По равноме пољу кријо, / Ил' се кано ор'о сури / Под облаке гордо вијо. (СПИ ДМ, 17)

(5a₃) Бојан до вјешти, ако кому хотијаше пјесни творити, то разтекаше се мишљу по дрвљу, сјерим (*мрким*) вуком по земљи, сивим орлом под облаке. (СПИ ОУО, 216)

(5a₄) Јер Бојан видовити / када би коме певати хтео, / по дрвету би блудео мишљу / као по земљи сури вук, / као под облацима орао сиви. (ПРИ, 81)

(5a₅) Бојан мудри, да неком песму створи, мишљу би по дрву потекао, као сиви вук по земљи, као сури орао по подоблачју. (СПИ ВХ, 49)

(5б) Ибо (Ведь) Боян вещей, / если хотел кому (кому хотел) песнь воспеть (слагать), / то растекался мыслию по древу, / *серым волком* по земле, / *сизым орлом* под облаками. (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Говорећи о сталним епитетима као фразеолошким јединицама у Његошевом *Горском вијенцу*, А. Пејановић објашњава поступак тзв. фразеолошке транспозиције: „Придјев се често употребљава уз одређену именицу да опише неку сталну, стварну и

видљиву особину, вук је мрке доје — *мрки вук* (истакла — А. П.), дугом употребом добија се стални епитет, поређење настаје кад се особина пренесе на човјека: он је *ка мрки вук*, што не значи да је мрке доје — у тој фази већ се актуализују друге особине које се приписују тој звијери и пореде се са људским, и коначно, губи се поредбени везник и не описује се сличност по изгледу него нека карактерна особина, у овом случају храброст“ (Пејановић, 2010, стр. 25–26).

У анализираним примерима атрибуту сѣрын и шнзын у форми инструментала поређења, као и конструкције акы + номинатив множине одређеног вида са истим значењем, улазе у састав сталних епитета, али у конструкцији са именицом чине и устаљена поређења. Ф. М. Селиванов (1980, стр. 31) наводи да су у руским биљинама епитети и поређења тесно повезани.

У преводима СПИ на српски језик користи се атрибут *мрки* уз именицу *вук*, али се у синтагматској целини са овом именицом појављују и атрибуту *сиви* и *сури*. О. Утјешеновић-Острожински врло често употребљава конструкције карактеристичне за староруски текст, настојећи да буде ближи оригиналу, али не у духу српског језика, па се у његовом преводу среће синтагма *сјери вук*, у форми инструментала поређења, која није својствена српском језику.⁴ Аутор је у примеру др. 5а₃ обликом *мрки* очито указао на боју, иако је овде реч о карактерним особинама. У српским епским песмама атрибут уз именицу *вук* је *мрки*: *Ту Срдини како мрки вуци / Од њих љусѣо одузеше длаіо* (Караџић, 1862, стр. 208). Атрибут *сиви* везује се за именицу *соко*, а *сури* — за именицу *орао*, врло често и уз именицу *ѣишица*, односно у саставу двоструког епитета: *На койљу је сура ѣишица орле* (Караџић, 1845, стр. 328).

У речнику СПИ придев сѣрын окарактерисан је као стални епитет, а у Речнику епитета руског језика уз именицу *волк* наводи се *серый*, уз одредницу „нар.-поэт“ (Горбачевич, 2002, стр. 33). У Речнику руског језика објашњава се да у народним бајкама облик *серый* карактерише именицу *волк* (БТС, 2000, стр. 1180). Синтагмом *серый волк*, у форми инструментала поређења и у конструкцији *как* + номинатив множине, сва три примера преведена су на руски језик.

Напомена. У три примера уз именицу *вълкъ* посведочена је компонента сталног епитета сѣрын, два пута у форми старору-

⁴ О инструменталу поређења као синтаксичком русизму код Његоша види: Петровић-Његош, 2017, стр. 488.

ског инструментала поређења: сѣрымъ вѣлкомъ, а једанпут у конструкцији акы + номинатив множине одређеног вида: акы сѣрын вѣлцн, такође у поредбеном значењу. Међутим, правилна форма за номинатив множине одређеног вида гласи сѣрнн. У првом примеру употребљен је староруски начин писања по којем је „дебело јер“ испред л, док је у друга два примера анализирана именица написана на старословенски начин према којем је „дебело јер“ после л, указујући тако на вокално л. У речнику СПИ наводе се обе варијанте — вѣлкъ и вѣкъ.

(6) У примеру бр. 5 компонента шнзын стоји уз именицу орелъ, а у СПИ овај стални епитет посведочен је једанпут. У српској епској поезији, како смо то истакли у претходној тачки, атрибут уз именицу *орао* је *сури*. Такав облик употребљен је у више превода на српски језик, а преводиоци бирају и атрибут *сиви* уз именицу *соко*, својствен такође епској поезији: *С девей сина девей Јујовића, / Како девей сиви соколова* (Караџић, 1845, стр. 297).

А. Пејановић (2010, стр. 191–192) објашњава да се српски стални епитет *сиви соко* може заменити руским сталним епитетом *сизый сокол* или *сизокрылый сокол*, само када се односи на птицу, а сталним епитетом *ясный сокол* када се односи на човека. У СПИ посведочен је и пример са именицом *соколъ* за који можемо рећи да има идиоматско значење будући да се не односи на птицу, већ на човека, иако је употребљен без атрибутске компоненте: [...] се во два сокола слѣтѣста сѣ отня стола злата, понска-тн града Тѣмоторокаѣя, а люво испнтн шеломомъ Дону. (СПИ, 24). И у српској епској поезији особине сокола могу се пренети на човека: *Ј'о Каица, мој соколе сиви*; (Караџић, 1845, стр. 488), а атрибутска компонента сталног епитета може изостати: *И виђе ја девей милих шура, / Соколова девей Јујовића* (Караџић, 1845, стр. 263). Оба руска преводиоца употребила су атрибут *сизый* уз именицу *орел*.

Напомена. Атрибутска компонента шнзын у форми је инструментала једнине мушког рода одређеног вида, којим се у староруском језику исказивало поредбено значење. Облик шнзын је под утицајем новгородско-псковског говора, па се глас ш јавља уместо гласа с, тј. форме снзын. Наведени атрибут уз именицу *орелъ* посведочен је, како се наводи у Речнику СПИ, у руским биљинама и народним песмама.

(7) Атрибутска компонента сталног епитета *чърпын* уз именицу *воропъ* у СПИ посведочена је у једном примеру.

(7) Не было онъ обндѣ порождено нн соколу, нн кречету, нн тебѣ, чърпынъ воропъ, поганый половунне! (СПИ, 11)

(7a₁) Ту Олгово храбро гнѣздо дрема, / Коено се далек' залетѣло. / Нероди се оно на обиду / Нит' соколу, а нити ястребу, / Нити теби, о *црныи ѡвране*, / *Црн' ѡвране*, поган' Половчане! (ППИ, 153)

(7a₂) А није се зато легло, / Да чапљама жртва буде, / И другијем дивљим птицам' / Што по блату живећ' блуде. / Нити да га глође соко, / Нити *ѡвран ѡишица врана*, / Нит' да буде погубљено / Од неврних Половчана. (СПИ ДМ, 28)

(7a₃) Дријема у пољу Олгово храбро гњијездо, далеко залетѣло; не било за неправду порођено, ни соколу, ни јастребу, ни теби *црни вране*, погани Половчине! (СПИ ОУО, 218)

(7a₄) Храбро гнездо Олгово / мирно дремље на бојишту, / Далекo је залетело / Рођено је за победу. / Не за жртву орловима, / Јастребима па ни вама, / *Црноїери ѡвранови!*, / О, погани Половљани! (ПВИ, 31)

(7б) Не было оно в (на) обиду порождено (рождено) /ни соколу, / ни кречету, / ни тебе, *чърныи ворон*, / поганый половец (половчанин)! (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

У преводима на српски језик употребљени су епитети *црн/црни* уз именицу *ѡвран*, затим исти епитети уз именицу *вран*, као и двоструки епитет *ѡвран ѡишица врана* и синтагма *црноїери ѡвранови*. У српским народним песмама *два врана ѡврана* су злослутне птице, које најављују несрећу, доносе вест о погибидији: *Долећеше два врана ѡврана / Од Косова ѡља широкоѡа, / И ѡагоше на дијелу кулу* (Караџић, 1845, стр. 292). У речнику СПИ *чърпын* окарактерисан је као стални епитет уз именицу *воропъ*, као и уз именицу *земля* (види пр. 15).

У претходној тачки навели смо како А. Пејановић објашњава тзв. фразеолошку транспозицију, односно како се од сталног епитета преко устаљеног поређења долази до идиома. У наведеном примеру можемо говорити о идиоматском значењу синтагме *чърпын воропъ*, будући да није реч о птици и да нема устаљеног поређења, већ се директно односи на човека, односно долази до померања значења.

Говорећи о епитетима у руским биљинама, Ф. М. Селиванов објашњава: „Важно заметить, что большинство эпитетов, относящихся к явлениям природы (*светел* месяц, *красно* солнышко, туча *грозная*, *темная*), названиям животных, птиц (*серый* волк, *ясный* сокол), деревьев (*белая* береза), включаются в повествование с определяемыми ими предметами не непосредственно своею конкретностью, а в составе сравнений, отрицательного параллелизма, символических картин, тропов“ (Селиванов, 1980, стр. 31). У преводу на руски језик употребљен је атрибут *черный* уз именицу *ворон*.

Напомена. Атрибутска компонента сталног епитета *чърнын* уз именицу *ворогъ* у СПИ посведочена је у једном примеру, у форми номинатива једине мушког рода одређеног вида. Овај облик написан је на старословенски начин, односно „дебело јер“ налази се иза *р*, указујући тако на вокалну вредност *р*, док се у староруском језику „дебело јер“ пише испред *р*. У наведеном примеру именица *ворогъ* је у номинативу, иако би правилна форма била вокатив *вороне*, као што је у истој реченици *половунне*. Појава номинатива уместо вокатива може бити последица каснијег преписа СПИ.

(8) У СПИ атрибутска компонента *вързъ/вързын* четири пута стоји уз именицу *комонъ*.

(8) [...] а *всядемъ*, *вратѣ* на *своя* *врзъзя* *комонн*, да *позрнмъ* *сннего* *Дону!* (СПИ, 5–6)

(8a₁) [...] „Да *яшимо* *наше* *дрзе* *конъ*, / „Да *мы* *синя* *Дона* *сагледамо*“. (ППИ, 150)

(8a₂) [...] „*уседнимо* *зато*, *браћо*, / на *коњице* *дрзоноіе*, / да *видимо* /*Дон* *плаветни*“. (СПИ МПС, 37)

(8a₃) [...] „*Потецимо*, *браћо*, *коње* *добре* да се *Дона* *сињег* *нагледамо!*“ (СПИ ВМ, 39)

(8б) [...] «так *сядем*, *братъя*, на *борзых* *коней* (на *своих* *борзых* *коней*), да *посмотрим* на *синий* *Дон*». (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Српски преводиоци атрибутску компоненту *вързъ/вързын* уз именицу *комонъ* преводe обликом *дрз/дрзи* уз именицу *коњ* или варијантом *дрзоноіи* *коњици/коњи*, али и формом *чили* уз именицу *коњ* или *аи*. Као компонента сталног епитета у српским епским песмама уз именицу *коњ* стоји атрибут *додар/добри*: *Од до-*

дријех коња одскочише (Караџић, 1845, стр. 408). Стални епитет *добар коњ* у два примера употребио је Вук Минић у преводу СПИ на српски језик. Стога стални епитет *добар коњ* разматрамо као фразеолошки аналог, у оквиру којег се именице подударјају, а придевске компоненте у староруском и у српском језику се разликују. У речнику епитета руског језика уз именицу *коњ* наводи се форма *борзый*, уз објашњење „устар. и нар.-поэт.“ (Горбачевич, 2002, стр. 85). У Речнику руског језика наводи се: „БОРЗЫЙ, -ая, -ое; борз, борзá, бóрзо. *Трад.-нар.* Быстрый, резвый (о коне)“ (БТС, 2000, стр. 91). Овај облик употребљавају оба руска преводиоца, а у једном примеру О. В. Творогов употребио је и форму *быстрый*. Ф. М. Селиванов (1980, стр. 19) наводи да се именице *коњ* и *йоље* најчешће срећу у руској епској поезији.

Напомена. У два примера атрибутска компонента *бръзын* у форми је акузатива множине мушког рода одређеног вида, али је једном у старословенском облику *бръзья*, у оквиру предлошко-падежне конструкције *на + акузатив*, а у другом примеру је облик акузатива исти као форма номинатива јединине одређеног вида *бръзын*, док је у трећем примеру облик *бръзая* у форми двојине одређеног вида. Правилна форма акузатива множине придева мушког рода одређеног вида је *бързыѣ*. У једном примеру анализирани облик је у форми акузатива јединине неодређеног вида у оквиру предлошко-падежне конструкције *на + акузатив*: *на бръзъ комоѣ*. Поред тога, форма акузатива множине гласи *комоѣ*. Међутим, у два примера у СПИ појављује се облик *комоѣ*, односно долази до унификације номинатива и акузатива. У свим примерима примењен је старословенски начин писања *бръзын* у којем се „дебело јер“ пише иза *р*, указујући на вокалну вредност *р*, док се у староруском језику „дебело јер“ пише испред *р*: *бързын*.

2. СТАЛНИ ЕПИТЕТИ КОЈИ КАРАКТЕРИШУ ПРЕДМЕТЕ

(1) Атрибутска компонента сталног епитета *златъ шест пута стоји уз именицу столъ*.

(9) *Прысну море полуноци; ндутъ сморци мѣглами; Нгоревн Князю Богъ путь кажетъ изъ земан Половецкоѣ на землю Рускую, къ отню злату столу.* (СПИ, 39–40)

(9a₁) У поноћъ се море узплюскало, / Виори се дигли у маглама; / То Игору Богъ пута показа / Изъ Половцке землѣ у Руссійску / Ка отчину *злайноме ѿресѿолу*. (ППИ, 170)

(9a₂) Прсну море о поноћи; иду сморци (Wasserhose) као магле; Игору кнезу Бог пут каже из земље половачке на земљу руску, к отчеву *злайну сѿолу*. (СПИ ОУО, 226)

(9a₃) Uzburka se more o ponoći, podiže se vihor s oblacima: Igoru knezu bog put *pokazuje* iz zemlje polovačke u zemlju rusku, k očevu *prijestolu zlaćanome*. (SVI, 228)

(9б) Прыснуло (Вспенилось) море в полуночи, / идут смерчи тучами (в тучах движутся вихри). / Игорю князю Бог путь указывает / из земли Половецкой / в (на) землю Русскую, к отчему *золотому столу* (престолу). (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

У преводима на српски језик употребљени су епитети *злаѿан/злайни/злайно* уз именице *сѿо/ѿр(ц)есѿо/ѿрон/ѿријесѿоље*, затим синтагме *злаћени ѿресѿо*, *злаћано ѿријесѿоље*, *ѿлемениѿи ѿресѿо*. Руски преводиоци употребљавају епитет *золотой* уз именицу *престол*, само је у наведеном примеру Д. С. Лихачов староруску именицу *столѣ* превео на руски језик истим обликом — *стол*⁵, за који се у Речнику руског језика наводи објашњење: „9. В Древней Руси: *княжеский престол*“ (БТС, 2000, стр. 1272).

Напомена. Компонента *златѣ* је у свим примерима у форми неодређеног вида — два пута у генитиву једнине у оквиру предлошко-падежне конструкције *сѣ* (отпя) *злата стола*, при чему је у једном примеру овај облик препонован у односу на именицу, три пута је у генитиву једнине без предлога, а једном је употребљена у форми датива једнине у предлошко-падежној конструкцији *кѣ* (отпю) *злату столу*. У свим примерима примењен је старословенски начин писања *златѣ*, док је за староруски језик карактеристично пуногласје -оло-, односно облик *золотѣ*.

(2) Атрибутска компонента сталног епитета *златѣ* три пута стоји уз именицу *стремениѣ*.

(10) Ступаетѣ вѣ *златѣ* *стремениѣ* в градѣ Тьмутороканѣ. (СПИ, 15)

⁵ У српској епској поезији именица *сѿо* такође означава *ѿресѿо*: *Ти осѿаде у сѿолу ѿниоме* (Караѿић, 1845, стр. 199).

(10a₁) Онъ се диже на *высину злайну* / Там' у граду у Тмутороканю. (ППИ, 155)

(10a₂) Кад у граду Тмут'ракану / На дрза се коња сједа, ... (СПИ ДМ, 31)

(10a₃) Ступи у *злайни сйремен* у граду Тмуторакану. (СПИ ОУО, 219)

(10δ) Вступил (Вступае он) в *золотое стремя* в городе Тмуторакани (Тмутаракани), [...] (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Овај стални епитет на српски језик преводи се истим, односно уз именицу *сйремен* употребљава се атрибут *злайан/злайни*, али и синтагме *йредена злайна*, *висина злайна*, *седло злаћено*, *дрз коњ*, *добри коњи*. Стални епитет *добар коњ* карактеристичан је за српску епску поезију (види пр. 8). Руски преводиоци у свим примерима употребили су синтагму *золотое стремя*.

Напомена. У сва три примера атрибутска компонента *златъ* у форми је неодређеног вида, али је под утицајем старословенског језика, док је за староруски језик карактеристично пуногласје -оло, односно облик *золотъ*. У анализираним примерима атрибут *златъ* у форми је акузатива — два пута употребљен је у једнини мушког рода у оквиру предлошко-падежне конструкције *въ + акузатив*, а једном је у форми акузатива двојине, али је именица *стремь*, уз коју стоји, у форми акузатива једнине, иако би правилна форма у двојини требало да гласи *стремьн*.

(3) Атрибутска компонента сталног епитета *злато* у једном примеру наводи се уз именицу *сѣдло*.

(11) Ту Нгоръ Князь *высѣдѣ* нзѣ *сѣдла злата*, а *въ сѣдло* Коциѣво; *уныша* во градомъ *забралы*, а *веселіе* *попнѣе*. (СПИ, 22)

(11a₁) Где остави Княже *седло злайно*, / И онъ пре'ђе у *седло сужника*; [...] (ППИ, 160)

(11a₆) Tu Igor knez presjede iz *sedla zlaćana*, a u *sedlo sužanjsko*. (SVI, 225)

(11a₇) Ту кнез Игор преседе / из *седла од злайна* / а у *седло робовско*. (ПРИ, 317)

(11δ) Тут (Тогда) Игорь князь пересел из *золотого седла* / в *седло рабское* (невольничье). (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

У преводима на српски језик употребљава се компонента *злаїно* уз именицу *седло*, која може бити и постпонована, као и синтагме *седло злаїано* и *седло од злаїа*, а у преводу на руски језик употребљена је компонента *золотое* уз именицу *седло*.

Напомена. Компонента *злато* посведочена је у једном примеру у форми генитива једнине средњег рода неодређеног вида у оквиру предлошко-падежне конструкције *нзъ + генитив*, у постпозицији. И у овом примеру облик *злато* под утицајем је старословенског језика, дакле са непуногласним обликом *-ла-*, док би староруски облик гласио *золото*.

3. СТАЛНИ ЕПИТЕТИ КОЈИ КАРАКТЕРИШУ ПРИРОДУ

(1) У СПИ два пута је посведочена компонента *свѣтлоє* уз именицу *сѣлцє*.

(12) Тога Нгоръ възрѣ на свѣтлоє солцє н видѣ отъ него тьмою вся своя воя прнкрыты, н рече Нгоръ къ дружннѣ своей: [...] (СПИ, 5)

(12a₁) Игоръ гледа оно *свѣїло сунце*, / Види войску тамомъ покрывену, / Па бесѣди ко своіой дружини: [...] (ППИ, 150)

(12a₂) Кад погледа *сјајно сунце*; / Виде Игор помрачењем / Покривену војску своју, / Те дружини тада рече: [...] (ПВИ, 28)

(12a₃) Тад погледа Игор / на *свеїло сунашце* / и угледа где од њега / сву му војску прекри тама. / И рече Игор / дружини својој: [...] (СПИ МПС, 37)

(12a₃) Кад погледа *јарко сунце*, / Игор виде: / све ратнике попала му / тама сунчева. / И дружини Игор рече: [...] (ПРИ, 311)

(12б) Тогда Игорь взглянул / на *светлое солнце* / и увидел, что оно тьмою воинов его прикрыло (что от него тенью все его войско прикрыто). (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Српски преводиоци староруску атрибутску компоненту *свѣтлоє* уз именицу *сѣлцє* замењују атрибутом *св(и)еїло* уз именицу *сунце/сунашце*, као и обликом *сјајно* уз именицу *сунце*, али и формом *јарко* уз именицу *сунце*, карактеристичном за српску епску поезију: *У недељу њређе јарка сунца* (Карацић, 1845, стр. 7). Р. Маројевић у критичком издању *Луче микрокозма* (Пе-

тровоћ-Његош, 2016, стр. 419) наводи да се у овом делу јавља компонента *сјајно* уз именицу *сунце*, као и компонента *свјетло* уз именицу *сунце* у оквиру сталних епитета, и да су ови изрази резултат „Његошевог језикотворства“. У преводу на руски језик у оба примера употребљен је атрибут *светлое* уз именицу *солнце*, који се наводи и у Речнику епитета руског језика (Горбачевич, 2002, стр. 170). У Речнику руског језика епитет *красное* наводи се уз именицу *солнце*, односно умањеницу *солнышко*: 8. „Нар.-поэт. Ясный, яркий, светлый. К-е солнышко“ (БТС, 2000, стр. 467).

Напомена. Компонента СВЪТЛОЕ оба пута је у форми одређеног вида, једном у акузативу једнине средњег рода у оквиру предлошко-падежне конструкције *на + акузатив*, а у другом примеру је уз именицу у вокативу једнине средњег рода. У другом примеру примењен је старословенски начин писања именице *сълнце*, односно „дебело јер“ написано је иза *л*, чиме се у старословенском језику указује на вокалну вредност *л*, док се у староруском језику „дебело јер“ пише испред *л*.

(2) Атрибутска компонента сталног епитета *сине/синеу* уз именицу *море* у СПИ посведочена је четири пута.

(13) Мало ли ты вьшетъ горъ подъ облакы вѣятн, лелѣючн кораблн на синѣ морѣ? (СПИ, 38)

(13а) [...] „Зар е мало гора’, под облаке вѣяти, / „Люляюћи лађе на синѣму мору? (ППИ, 170)

(13б) [...] «Разве мало тебе бы (Разве мало тебе) под облаками веять, / лелея корабли на синем море? [...]» (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

У преводима на српски језик употребљен је исти облик као у староруском тексту, тј. облик *сине* уз именицу *море*, који карактерише и српске епске песме: *Те оиѣде ѡреко мора сиња* (Караѿић, 1845, стр. 524). А. Пејановић (2010, стр. 21) објашњава да се у Његошевом *Горском вијенцу сињи* уз именицу *море* употребљава и као народни назив за Јадранско море. И у Речнику СПИ наводи се да се *сињим морем* може означавати и Азовско, као и Аралско море. У Речнику СПИ епитет *синнн* уз именицу *море* окарактерисан је као стални. У Речнику епитета руског језика наводе се и дуги и кратак облик, односно *сине* и *сине*, али се уз кратку форму даје обележје „нар.-поэт“ (Горбачевич, 2002, стр. 105).

У Речнику руског језика стоји: „Сине (синее) море (нар.-поэт)“ (БТС, 2000, стр. 1187). Руски преводиоци употребили су синтагму *синее море*.

Напомена. Компонента *сине/синее* уз именицу *море* два пута је употребљена у локативу једнине, једном у форми неодређеног вида у оквиру предлошко-падежне конструкције на + локатив, али је његов облик *сине*, под утицајем тврде промене, док је изворна форма на *сине*. У другом примеру овај облик у форми је одређеног вида на *сине*. Под утицајем тврде промене и именица средњег рода *море* у локативу једнине има наставак *-е*, уместо изворног *-и*, тј. употребљен је облик на *море* уместо на *мори*, а у једном примеру наведен је и облик на *море*. У два примера атрибут *сини* у форми је датива једнине одређеног вида у оквиру предлошко-падежне конструкције *к* + *д*атив.

(3) Атрибутска компонента сталног епитета *сини* уз именицу *Дон* посведочена је у једном примеру.

(14) [...] а *всядемъ*, *братѣ*, на *свои брѣзѣ* *комони*, да *позрнѣ* *сине* *Дону*. (СПИ, 5-6)

(14a₁) [...] „Да *яшимо* *наше брѣ* *коѣ*, / „Да *мы синя* *Дона* *сагледамо*“. (ППИ, 150)

(14a₂) [...] «*Заиграјте брѣ* *коѣ* / *Равним пољем ѿ* *шихом* *Дону*, / *Да идемо добит'* *славу* / *У равницу љепу ону*». (СПИ ДМ, 20)

(14a₃) [...] „*Појашимо брѣ* *коѣ* / *И кренимо* *Дону ѿ* *лавом!*“ (ПВИ, 28)

(14a₄) [...] „*уседнимо зато*, *браћо*, / *на коњице брѣ* *ноге*, / *да видимо* / *Дон ѿ* *лавѣ* *ѿ* *ни*“. (СПИ МПС, 37)

(14б) [...] «*так сядем*, *братѣ*, на *борзых* *коней* (на *своих* *борзых* *коней*), да *посмотрим* на *синий* *Дон*». (СПИ ДЛ; СПИ ОТ, 95)

У Речнику СПИ *сини* се одређује као стални епитет и уз именицу *Дон*. У преводима на српски језик анализирани облик најчешће се замењује атрибутом *сини*, а срећу се и *ѿ* *лави*, *ѿ* *лавѣ* *ѿ* *ни*. У српским епским песмама атрибутска компонента уз реку *Дунав* је *ѿ* *шихи*: *Кључе* *ѿ* *ѿ* *шихо* *Дунаво* (Караѿић, 1845, стр. 70). Овај облик изабрали су српски преводиоци Д. Медић и

П. П Петровић-Његош. Руски преводиоци задржали су атрибут *синий*.

Напомена. Компонента сини уз именицу Доњ у СПИ посведочена је у једном примеру, у форми генитива јединине одређеног вида. Именица Доњ у наведеном примеру има наставак њ основа.

(4) Атрибутска компонента сталног епитета *црна* уз именицу *земља* у СПИ јавља се једанпут.

(15) *Црња земля подъ копыты, костъмн была посѣяна, а кровію поляна; тугою въздоша по Руской землн. (СПИ, 17–18)*

(15а) *Црна земля подъ копытам' лежи, / Костима е она посѣяна, / Сва е крвлю іоште поливена, / А на тугу по Руссійску землю.... (ППИ, 156)*

(15б) *Черна (черная) земля под копытами костъми была посеяна, / и кровью полита; / горем (бедами) взошли они на Русской земле! (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)*

У српским преводима запажамо исти облик, тј. атрибут *црна* уз именицу *земља*, карактеристичан за епску поезију: *Црна земља исїуца од суше* (Жарадић, 1845, стр. 3). У Речнику СПИ епитет *црњин* уз именицу *земља* окарактерисан је као стални (види пр. 7).

Говорећи о синтагми *црња земля*, Ф. Ј. Прима наводи: „Выражение *црња земля*, по-видимому, было широко распространённым в древнерусском народно-поэтическом творчестве, насколько можно судить об этом по данным сербско-хорватского и болгарского фольклора, где словосочетание *црна земља* (черна земля) встречается столь же часто, как и выражение *рујно вино* (*руино вино*). Прилагательное *черна* в качестве постоянного эпитета к слову *земля* довольно широко распространено также и в украинской народной поэзии, особенно в песнях западноукраинского происхождения. [...] В русской, а отчасти и в украинской народной поэзии и письменности словосочетание *черная земля* с течением времени вышло из употребления; его место было занято столь же устойчивым словосочетанием *сырая земля* (*сыра земля*). Именно это последнее словосочетание постоянно встречается не только в русских народных песнях, но и в былинном эпосе“ (Прийма, 1968, стр. 233–234).

Кратком формом *черна*, односно дугом формом *черная* овај облик преведен је на руски језик.

Напомена. Компонента *чърна* уз именицу *земља* у СПИ посведочена је у једном примеру, у форми номинатива једине женског рода неодређеног вида. Код овог облика примењен је старословенски начин писања, према којем се „дебело јер“ пише иза *р*, указујући тако на вокалну вредност *р*, док се у староруском језику „дебело јер“ пише испред *р*.

(5) Атрибутска компонента сталног епитета *чнстое* уз именицу *поле* у СПИ посведочена је у једном примеру.

(16) Тогда вѣступн Нгоръ Князь вѣ златъ стремењь, н поѣха по чнстому полю. (СПИ, 8)

(16a₁) Игоръ седа на гребена златна, / Па пояха по ѿолю чистѿому. (ППИ, 151–152)

(16a₂) Тада ступи кнез Игоре у стремене своје златне / и појаха ѿољем равним. (СПИ МПС, 41)

(16б) Тогда вступил Игоръ-князь в золотое стремя / и поехал по чистому полю. (СПИ ДЛ; СПИ ОТ)

Српски преводиоци употребљавају атрибут *чистѿо* уз именицу *ѿоље*, који може бити и у постпозицији, али и облик *равно*, карактеристичан за српске епске песме: *Заиѿра се ѿреко ѿоља равна* (Караѿић, 1845, стр. 148). Речник СПИ објашњава да је *чистое* стални епитет уз именицу *поле*, а у Речнику епитета руског језика наводе се дуга и кратка форма епитета *чистое* и *чисто/чисто* уз именицу *поле*, али је уз кратку форму дато објашњење „нар.-поэт.“ (Горбачевич, 2002, стр. 136). На исти начин овај облик тумачи се и у Речнику руског језика (БТС, 2000, стр. 1481). Синтагмом *чистое поле*, односно предлошко-падежном конструкцијом *по чистому полю*, овај пример преведен је на руски језик.

Напомена. Компонента *чнстое* уз именицу *поле* у форми је датива једине средњег рода одређеног вида у оквиру предлошко-падежне конструкције *по + датив*.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Истраживање показује да се староруски стални епитети *красна/краснаѿа дѣва/дѣвка/дѣвнѿа*, *мнѿа братъ*, *сѣрын вѣакъ*, *шнѿын орелъ*, *чърнын воропъ*, *златъ столъ*, *снне/сннее море*, *чърна*

ЗЕМЉА преводе истим синтагмама на савремени српски језик, односно да можемо говорити о постојању фразеолошких еквивалената будући да се обе компоненте сталног епитета у изворном тексту и у језику превода подударају.

С друге стране, компонента сталног епитета боун која се у СПИ наводи уз лично име на српски језик преводи се одговарајућим аналогом *храбри*. И староруски стални епитети *бързъ/бързын комонъ, свѣтлое сѣлце* и *чнстое поле* имају у српском језику одговарајуће аналоге: *годар коњ, јарко/жарко сунце* и *широко* или *равно њоље*, па их разматрамо као фразеолошке аналоге у оквиру којих се именице подударају, а придевске компоненте се у изворном тексту и у језику превода разликују.

Приликом превођења староруских сталних епитета *храбрын пѣлкъ, златъ стремењъ, злато сѣдло, снпнн Доуѣ* више преводилаца бира дословни превод, тј. фразеолошко калкирање пошто овакви стални епитети нису својствени српској епској поезији.

Српске преводе СПИ карактерише утицај српске епске поезије, не само када је реч о преводу у стиху — у форми осмерца, десетерца или слободног стиха већ и када је реч о прозном преводу.

СКРАЋЕНИЦЕ	БТС	<i>Большой толковый словарь русского языка</i> (главный ред. С. А. Кузнецов).
	ОССР	<i>Одабране сѣранице сѣаре руске књижевности</i> . Избор, превод и пропратни текстови др Вук Минић.
	ПВИ	<i>Песма о војевању Игору</i> — руски еѣски сѣев из XII века — превео Др Иван Шајковић.
	ППИ	Пѣсна (Слово) о полку Игоревомъ (XII. вѣка) сѣ подлиннога Русскога или старога црквенодиблейскога на Србскѣй езыкѣ преведена, и сложена по начину юначки народны пѣсама, сѣ доданымъ еднымъ примѣчанѣемъ одъ М. Светића.
	ПРИ	Песма о ратовању Игору (превод и коментари В. Недић).
	СДРЯ	<i>Словарь древнерусского языка</i> (XI–XIV вв), I.
	СРЯ	<i>Словарь русского языка</i> XI–XVII вв, I.
	СПИ	<i>Историческая пѣснь о походѣ на Половцовѣ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная ста-</i>

	<i>риннымъ русскимъ языкомъ въ исходъ XII столѣтїа съ переложенїемъ на употребляемое нынѣ нарѣчїе.</i>
СПИ ДМ	<i>Слово о ѱолку Иѱоровом или Пјесма о Иѱоровој чѣши, превео и објаснио Данило Медїћ.</i>
СПИ МПС	<i>Слово о ѱолку Иѱорову. Јуначки сѣев XII века. Са старорусског превео М. Панић-Суреп.</i>
СПИ ППЊ	<i>Слово о ѱолку Иѱорову (превео Петар II Петровић-Његош).</i>
СПИ ОУО	<i>Слово о пуку Игореву, Игоря сина Светославова, унука Ољгова (превод и коментари О. Утјешеновић-Острожински.</i>
СПИ ВХ	<i>Слово о ѱоходу Иѱоровом (превод, препјев, коментари и поговор Вера Хорват).</i>
СРЯ	<i>Словарь русского языка XI-XVII вв, I.</i>
ССПИ	<i>Словарь-справочник Слова о полку Игореве.</i>
SVI	<i>Srjev o vojevanju Igorovu, Igora, sina Svjatoslavova, unuka Olegova.</i>
SVPI	<i>Spev o vojnot pohodu Igorovu, Igora, sina Svjatoslavova, unuka Olegova (превео Ј. Бадалић).</i>

ИЗВОРИ

Историческая пѣснь о походѣ на Половцовѣ удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная стариннымъ русскимъ языкомъ въ исходъ XII столѣтїа съ переложенїемъ на употребляемое нынѣ нарѣчїе, Москва: въ Сенатской Типографїи, 1800.

Караѿић, В. С. (1845). *Срїске народне ѿјесме, сакуѿио их и на свијетї изѿао Вук Сѿеф. Караѿић. Књѿиа груѿа, у којој су ѿјесме јуначке најсѿарије. Беч: У Штампарији Јерменскога манастира. Преузето са: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Stara_i_retka_knjiga/Zbirka_knjiga_Vuka_Stefanovica_Karadzica/S-II-0467b#page/0/mode/1up*

Караѿић, В. С. (1862). *Српске народне пјесме, сакупио их и на свијет изѿао Вук Стеф. Караѿић. Књѿига четврта, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу. Беч: У Штампарији Јерменскога манастира. Преузето са: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Stara_i_retka_knjiga/Zbirka_knjiga_Vuka_Stefanovica_Karadzica/S-II-0467d#page/0/mode/1up*

Медїћ, Д. (1870). *Слово о ѱолку Иѱоровом или Пјесма о Иѱоровој чѣши, превео и објаснио Данило Медїћ. Петроград: У тискарници Царске Академије наука.*

Минић, В. (1994). *Оѿабране сѿранице сѿаре руске књѿжевносѿи. Избор, превод и пропратни текстови др Вук Минић. Цетиње: Обод.*

Недић, В. (1971). Песма о ратовању Игорову. *Лейоџис Мајице срѣске*, 408, 4, 309–334.

Панић-Суреп, М. (1957). *Слово о њолку Игоорову. Јуначки сѣв XII века*. Са староруског превео М. Панић-Суреп. Београд: Нолит.

Светић, М. (1842). Пѣсна (Слово) о полку Игоревомъ (XII. вѣка) съ подлиннога Русскога или старога црквенобидлейскогъ на Србскій езыкъ преведена, и сложена по начину юначки народны пѣсама, съ доданымъ еднымъ примѣчаніемъ одъ М. Светића. *Голубица съ цвѣтьомъ књижесѣва србскоѣ*, IV, 148–178.

Словарь-справочник Слова о полку Игореве. Преузето са: <<http://feb-we.b.ru/feb/slovoss/ss-abc/>>

Петровић-Његош, П. П (1905). Слово о полку Игорову, *Годишњица Николе Чујића*, књига XXIV (139–145). Београд: Државна штампарија.

Утјешеновић-Острожински, О. (1871). Слово о пуку Игореву, Игора сина Светославова, унука Ольгова (превод и коментари О. Утјешеновић-Острожински, *Вила Острожинска. Сѣдне њјесме и основа есѣишке* (216–231). Беч: Из штампарије Л. Соммера и друг.

Хорват, В. (2016). *Слово о њоходу Игооровом* (превод, прелјев, коментари и поговор Вера Хорват). Београд – Подгорица – Нови Сад: Штампар Макарије – Ободско слово – Артпринт.

Шажковић, И. (1930). *Песма о војевању Игоорову — руски еѣски сѣв из XII века* —, превео др Иван Шажковић. Предговор и примедбе. Нови Сад: Штампарија Јовановића и Богданова.

Badalić, J. (1957). Spjev o vojevanju Igorovu, Igora, sina Svjatoslavova, unuka Olegova, *Slavistična revija*, X, 217–229.

Badalić, J. (1972). *Spev o vojnom pohodu Igorovu, Igora, sina Svjatoslavova, unuka Olegova*, *Rusko-hrvatske književne studije* (31–50), Zagreb: Liber.

ЛИТЕРАТУРА Веселовски, А. Н. (2005). *Исѣоријска њоеѣика*. Београд: Zepster Book World.

Мокиенко, В. (1999). *Образы русской речи: историко-этимологические очерки фразеологии*. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс.

Пејановић, А. (2010). *Фразеолоѣија Горскоѣ вијенца*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.

Петровић-Његош, П. (2016). *Луча микрокозма. Криѣичко издање. Тексѣолоѣија. Редакѣија и коменѣар Радмило Маројевић*. Подгорица – Цетиње: ЦИД – Народни музеј Црне Горе.

Петровић-Његош, П. (2017). *Биљежница. Криѣичко издање. Тексѣолоѣија. Редакѣија и коменѣар Радмило Маројевић*. Подгорица: ЦИД.

Потебня, А. А. (1990). *Теоретическая поэтика*. Москва: Высшая школа.

Прийма, Ф. Я. (1968). Южнославянские параллели к «Слову о полку Игореве». У: А. М. Астахова, В. Г. Базанов, В. Е. Гусев, Б. Н. Путилов, С. Н. Азбелев (редкол.), *Исторические связи в славянском фольклоре. Русский фольклор*. Т. XI. (225–239). Москва—Ленинград: Наука.

Селиванов, Ф. М. (1980). Эпитет в былинах. У: В. П. Аникин, Н. И. Кравцов, Ф. М. Селиванов (ред.), *Эпитет в русском народном творчестве* (359–372). Москва: Издательство Московского университета.

Vogatirov, P. G. (1982). Stalni epiteti i slovenska antiteza u epskim pesmama slovenskih naroda. U: S. Koljević (prir.), *Ka poetici narodnog pesništva: strana kritika o našoj narodnoj poeziji* (359–372). Beograd: Prosveta.

РЕЧНИЦИ

Большой толковый словарь русского языка (главный ред. С. А. Кузнецов). (2000). Санкт-Петербург: Норинт.

Горбачевич, К. С. (2002). *Словарь эпитетов русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт.

Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв), I. (1988). Москва: Русский язык.

Словарь русского языка XI–XVII вв, I. (1975). Москва: Наука.

ВИШНЯ Б. ВИШНЕВАЦ

УНИВЕРСИТЕТ В ВОСТОЧНОМ САРАЕВО

ФИЛОСОФСКИИ ФАКУЛТЕТ

КАФЕДРА РУСИСТИКИ

РЕЗЮМЕ

ПОСТОЯННЫЕ ЭПИТЕТЫ В «СЛОВЕ О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ» И ИХ ПЕРЕВОДЫ НА СОВРЕМЕННЫЙ СЕРБСКИЙ И РУССКИЙ ЯЗЫКИ

В настоящей работе рассматриваются постоянные эпитеты в «Слове о полку Игореве» и в его переводах на сербский и русский языки. Анализируемые формы разделены на следующие группы: 1) эпитеты, описывающие человека/животное — боун/боунн в сочетании с личным именем, красна/краснаѧ дѣва/дѣвка/дѣвица, мнѧ братъ, храбрын пѧкъ, сѣрын вѧкъ, шинзын орелъ, чѣрпын воронъ, бѣръзъ/бѣръзын комонъ, 2) эпитеты, описывающие предметы — златъ столъ, златъ стремянь, злато сѣдло, 3) эпитеты, описывающие природу — свѣтлоє сѣлще, снне/сннею море, снннн Донъ, чѣрна земля, чнстое поле. Таким образом сравниваются постоянные эпитеты в славянских языках — древнерусском, современном сербском и современном русском языках и указывается на возможность перевода соответствующими переводными эквивалентами.

КЛЮЧЕВЫЕ постоянный эпитет; древнерусский язык; сербский язык; рус-
СЛОВА: ский язык; фразеологический эквивалент; фразеологический
аналог.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons
Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).
This paper is published and distributed under the terms and conditions of
the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence
(CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

